

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Тешевої Лариси Василівни
на тему «Стратегічний потенціал інноваційного розвитку аграрного
сектору економіки», подану на здобуття наукового ступеня доктора
економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

Актуальність теми дослідження. У переліку цілей сталого розвитку України до 2030 року, представлених на офіційному сайті «Цілі сталого розвитку в Україні» Представництва ООН в Україні ціллю за номером 2 із 17 цілей визнано досягнення продовольчої безпеки, а серед трьох секторів національної економіки, розвиваючи які Україна може досягти успіхів у міжнародному поділі праці, першим названо аграрний сектор. До цього слід додати й те, що на долю аграрного сектора в загальному обсязі зовнішньої торгівлі припадає понад 70% та він забезпечує близько 60% фонду споживання населення.

Зазначена роль аграрного сектора економіки ставить високі вимоги до ефективності його функціонування. Не можна оминати увагою ту обставину, що вирішення цього завдання для аграрного сектора економіки суттєво ускладнюється притаманними йому особливостями. До них відносять: сезонність виробництва і попиту на сільськогосподарську продукцію; вплив природно-кліматичних умов; відмінності головного засобу виробництва – землі, що має різну родючість, місце розташування та не амортизується. Це також і склад товарної продукції, адже частина виробленої продукції залишається у господарстві і не приймає грошової форми. Цілком очевидно, що забезпечення розвитку аграрного сектора потребує значних державних і корпоративних зусиль.

Зважаючи, що використання потенціалу інноваційного розвитку відноситься до фундаментальних факторів економічного зростання, для аграрного сектора пріоритетним кроком має стати прискорення науково-технічного і технологічного розвитку. Не менш важливі також нові методи управління, що дозволять досягти успіху в боротьбі за конкурентоспроможність. Тут доречно навести позицію І. Ансоффа, який зазначав, що на сьогодні ми повинні мати інше управління – інноваційно-стратегічне, випереджаюче і мотивуюче до розвитку. Наступним кроком є врахування того, що аграрний сектор економіки відноситься до тих секторів, де ефективність техніко-технологічного забезпечення тісно пов'язана з екологією та впливом на людський організм. Цим пояснюється правомірність ідентифікації автором сучасного напрямку інноваційного розвитку аграрного сектору економіки як еколого-орієнтованого.

З огляду на зазначене, тема дисертаційної роботи Л.В. Тешевої та її мета, визначена як обґрунтування та розробка теоретичних засад, методологічного і методичного забезпечення й практичних рекомендацій щодо формування та реалізації стратегічного потенціалу інноваційного

розвитку аграрного сектору економіки (с. 30), є важливою і актуальною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації Тешевої Л. В. мають достатній ступінь обґрунтованості та достовірності, оскільки вони базуються на опрацюванні значного масиву наукових розробок вітчизняних і зарубіжних дослідників з питань інновацій, інноваційного процесу, змісту та природи розвитку, особливостей та динаміки економічного розвитку, інноваційного розвитку, інноваційної інфраструктури, стратегічного потенціалу функціонування аграрного сектору України, а також є результатом аналізу досліджуваних явищ, здійсненого за допомогою сучасного наукового інструментарію.

У процесі дослідження застосовано сукупність загальновизнаних методів наукового пізнання – теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу, морфологічного аналізу, факторного аналізу, регресійного аналізу, інструментарію кіл Ейлера-Вена, методу формалізації, когнітивного та сценарного моделювання, що сприяло вирішенню поставлених завдань і формулюванню відповідних висновків.

Інформаційну базу дослідження склали чинні законодавчі та нормативні акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Державної служби статистики України та органів статистики Харківської області, інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності досліджуваних підприємств, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних фахівців, ресурси мережі Інтернет, розрахунки автора.

Тематика дисертаційного дослідження є складовою комплексної науково-дослідної роботи Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка згідно тем: «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» та «Системи управління конкурентоспроможністю аграрної продукції в умовах глобалізації аграрних ринків».

Достовірність основних наукових положень дисертаційної роботи підтверджується також їх апробацією на міжнародних і всеукраїнських конференціях; публікаціями у наукових фахових виданнях; впровадженням окремих результатів у діяльність ТОВ «Агрофірма імені Гагаріна» Зміївського району Харківської області, ТОВ «Відродження» Харківського району Харківської області, Департаменту агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації, а також впровадженням у навчальний процес Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Зміст виконаного дослідження свідчить про наявність в ньому наукових результатів, висновків і пропозицій, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему, сутність якої, за формулюванням автора, полягає

у формуванні та імплементації концепції управління стратегічним потенціалом інноваційного розвитку аграрного сектору України (с. 324).

Серед теоретичних наукових результатів проведеного дослідження до найбільш суттєвих, на мою думку, слід віднести розробку теоретичної бази для сутнісно-функціональної характеристики інноваційного розвитку у його взаємозв'язку і взаємообумовленості з економічним розвитком, а також обґрунтування змісту і ролі інноваційного розвитку в аграрній сфері.

У доповнення існуючих в економічній науці підходів до трактування інновацій, авторка поглиблює сферу їх розуміння через встановлення зв'язків між рядом суміжних понять шляхом побудови їх семантичної мережі з використанням інструментарію TextAnalyst (рис. 1.3., с. 59), а також між ключовими положеннями базових теорій інновацій (рис. 1.2., с.54).

Автором конкретизується поняття інноваційний розвиток через встановлення його тісного зв'язку з поняттями розвиток, економічний розвиток, сталий розвиток та інклюзивний розвиток (с. 61, 76, 83-84, табл. 1.2.). Для визначення взаємовпливів і взаємозв'язків інноваційного, економічного, сталого та інклюзивного розвитку було побудовано кола Ейлера-Вена, перетин яких дозволив виявити ефективні та неефективні сфери взаємодії зазначених типів розвитку та інституційних трансформації . (рис. 1.5. с. 95).

Перелічені авторські позиції стали важливим ключем для висвітлення змісту і сутності економічного розвитку аграрного сектору економіки (с. 68, 78-79), що передбачає впровадження технологічних змін у поєднанні із інституційною підтримкою їх впровадження, насамперед шляхом масштабного нарощення та розвитку інфраструктури, що сприятиме досягненню цілей інклюзивного та сталого розвитку (с. 84-85).

У контексті глибшого розуміння змісту інноваційного розвитку аграрного сектору, розглянуто природу агроінновацій та запропоновано їх класифікацію (с. 99-102).

Науковий інтерес становить оцінка інноваційно-інвестиційного потенціалу суб'єктів аграрного сектору економіки, здійснена на основі визначення факторів-детермінантів інноваційно-інвестиційного розвитку та розробки методичного забезпечення визначення пріоритетності критеріїв оцінки ефективності впровадження інновацій, в якості яких визначено очікувані результати впровадження інновацій. В підсумку були визначені пріоритетні напрями інноваційно-інвестиційного розвитку суб'єктів аграрного сектора економіки (рис. 2.3., с. 135), зорієнтовані, за позицією авторки, на підвищення їх економічної ефективності і конкурентоспроможності.

Можна погодитися з висновком дисертантки щодо особливої ролі інституцій в інноваційному розвитку (с. 148). Він супроводжується в роботі детальним аналізом позицій науковців щодо понять інституційне середовище і інституційна структура та їх порівняльною характеристикою (табл. 3.2., с. 156), констатуючи, що інституційне середовище включає інституційну структуру (с.158).

До аналізу інноваційної динаміки авторка включає поняття екосистеми, розглядає природу інноваційних екосистем (с. 166-169), на основі яких характеризує структуру такої системи (с. 171, рис. 3.2. с. 181) та узагальнює передумови для забезпечення їх ефективності (с. 173-174, рис. 3.1.), одночасно визначаючи відмінності, зокрема структурні, з національними інноваційними системами (с. 177-178). Результати проведеного дослідження покладено в основу методологічного базису для детермінації специфіки інституційного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектора (п.3.3.) та зроблено висновок, що пошук нових ідей, обумовлений лише проблемами, гальмує розвиток підприємства, а тому важливо знаходити можливості, які криються у поєднанні нового стану зовнішнього середовища і потенціалу організації (с.196), наголошуючи при цьому (з побудовою відповідних моделей) на впливі державних інститутів (рис. 3.3., с. 201).

Торкаючись вихідного поняття «стратегічний потенціал» на основі варіативності поняття «потенціал», авторка надає його змістовну, структурну та кількісну характеристики (с. 211-212), робить висновки щодо окремих напрямів реалізації потенціалу інноваційного розвитку для аграрного сектору у факторному вимірі (табл. 4.4., с. 230) та моделюючи вплив зовнішнього середовища на інноваційний розвиток аграрного сектора (п. 4.2.) у розрізі його структури (рис. 4.12, с. 233).

Слід погодитися із висновком, що багаторівневість механізмів управління інноваційним розвитком обумовлена складною ієрархічною структурою галузі аграрного сектору (с. 249), а складові стратегічного потенціалу формуються за межами безпосередньої господарської діяльності аграрних виробників, які виступають переважно споживачами інновацій та їх розповсюджувачами в ході процесу дифузії (с. 250). Розроблено механізм активізації інноваційного розвитку на основі використання його стратегічного потенціалу (рис. 4.15., с. 266) з виділенням процесної, суб'єктної та об'єктної складових цього механізму, що вирізняє авторський підхід від інших.

Заслуговують на увагу розроблені механізми забезпечення реалізації стратегічного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектора економіки. Вони об'єднують механізм збалансування цілей інноваційного розвитку аграрного сектору, що включає процеси врахування інтересів суб'єктів контурів інноваційної екосистеми, механізм активізації інноваційного розвитку аграрного сектору на основі використання його стратегічного потенціалу та мотиваційний механізм інноваційного розвитку, який забезпечує узгодження розробки, впровадження, виробництва та споживання продуктів агроінновацій (с. 238-251). Науковий інтерес становить і механізм фінансового забезпечення в його кількісному і якісному підходах (с. 275) з використанням елементів моделювання (с. 286-289).

Управлінські механізми охоплюють втілення проєктних підходів до інноваційного розвитку, зокрема, управління портфелем інноваційних проєктів (с. 292-297, рис. 5.8., с. 296), що враховують особливості реалізації

проектів агроінновацій, у тому числі на макрорівні (с. 302-304), що не знайшло достатнього висвітлення в інших наукових дослідженнях.

В цілому можна стверджувати, що наукова новизна виконаного дослідження має теоретико-методологічний, аналітичний і практичний вимір. До найбільш науково значимих положень, що містять елементи наукової новизни слід віднести: розроблені структуру інноваційної екосистеми розвитку аграрного сектору економіки (с. 173), механізми реалізації стратегічного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України (с. 238-251); удосконалення методичного забезпечення визначення достатності та ефективності фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України (с. 256-274) і обґрунтування портфелю агроінноваційних проектів (с. 294-310); подальший розвиток методичного забезпечення комплексної оцінки ефективності інновацій (с. 128-138), а також ряду понять, зокрема, «розвиток» (с. 61-72), «економічний розвиток» (с. 73-83), інновація (с. 56-59) та агроінновації (с. 96-100). Наведене, поряд з іншими науковими результатами, забезпечило виконання поставлених завдань і досягнення визначеної мети дослідження.

Повнота викладення основних результатів дослідження в опублікованих працях.

Основні наукові положення, висновки і результати дослідження опубліковано в 38 наукових працях загальним обсягом 35,6 друк. арк., з яких 26 одноосібних, у тому числі: одна одноосібна і участь в одній колективній монографії, 20 статей у наукових фахових і 5 – в зарубіжних періодичних виданнях, 11 публікацій у збірниках матеріалів конференцій (з яких 1 – у Scopus).

Зміст автореферату розкриває основні положення дисертації і не містить інформації, яка не наведена в роботі.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Оцінюючи дисертаційну роботу в цілому позитивно, разом з тим необхідно звернути увагу на деякі положення, які, на мій погляд, мають дискусійний характер чи потребують подальшого обґрунтування.

1. Визнаючи внесок автора в опрацювання широкого кола понять, разом з тим, на наш погляд, є підстави вести мову про недовикористання потенціалу категоріально-понятійного поля для проведення дослідження. По-перше, це розпорошеність їх викладу у різних частинах дослідження. Це не лише не сприяє комплексності викладу, але й ускладнює сприйняття тих аспектів, власне яким присвячений той чи інший підрозділ роботи. Наприклад, вихідне в межах даної роботи поняття «стратегічний потенціал», до нього авторка звертається лише у розділі 5. Можна припустити у р. 5 розкриття специфіки стратегічного потенціалу в аграрному секторі економіки, визначаючи механізми його реалізації, проте зміст та сутнісне наповнення загального поняття доцільно надати вже у перших розділах. Це може стосуватися і таких пов'язаних понять як стратегічний розвиток, стратегічне управління тощо. По-друге, це змішування окремих понять, використання їх у ряді випадків як синонімів. Зокрема, це стосується таких

понять як інститути, інституції, інституційне середовище, інституційний простір, інституційна матриця тощо у розділі 3. Водночас відсутнє поняття «інституціональне середовище», використання якого є принциповим для пов'язаності багатьох понять та визначення рамок їх взаємодій. Подібне зауваження стосується й понять інноваційний розвиток, інноваційно-інвестиційний розвиток, інвестиційно-інноваційний потенціал, інноваційний потенціал, що об'єднані у розділі 2 під загальною назвою «Інвестиційні механізми інноваційного розвитку ...». Вищий рівень систематизації понятійного апарату сприяв би уникненню некоректної підміни одного поняття іншим, що в окремих випадках має місце по тексту.

2. Звертає увагу певна неузгодженість структури роботи у світлі її загальної назви та об'єкта і предмета дослідження. Фактично переважна частина роботи присвячена інноваційному розвитку аграрного сектора економіки, хоча із загальної назви витікає потреба в основу покласти стратегічний потенціал такого розвитку. Крім того, у загальній назві не зазначається, що дослідження виконане для умов України, хоча на це наголошено у кожному розділі, навіть у теоретичному, незважаючи на універсальність у багатьох випадках теоретичних підвалин.

Існують певні розбіжності при порівнянні об'єкта й предмета дослідження (с. 31) із його метою (с. 30). У першому випадку мова йде про управління стратегічним потенціалом, проте в другому - увага акцентується на формуванні та реалізації стратегічного потенціалу інноваційного розвитку, а при визначенні загальних висновків (у їх преамбулі на с. 324) мова йде вже про формування та імплементацію механізмів, систем та інструментів управління стратегічним потенціалом інноваційного розвитку аграрного сектору. До цього слід додати й відсутність чіткого формулювання мети управління стратегічним потенціалом інноваційного розвитку аграрного сектору. Вона представлена множиною локальних цілей (с. 197-205) і не орієнтує на єдність економічної, екологічної та соціальної компонент як пріоритетного завдання.

3. Дослідження концентрується переважно на проблемах розвитку одного з сегментів аграрного виробництва, а саме рослинництва (с. 185-190). Цьому можна знайти своє пояснення, адже саме цей сегмент економічно найбільш привабливий. Відбувається зміна структури виробництва на більш рентабельні види продукції рослинництва, а для тваринництва властиві тенденції згортання. Позитивна, в останнє десятиліття, тенденція щодо нагромадження власних ресурсів як основи самофінансування досягнута також за рахунок структурних змін, а не за рахунок модернізації сільськогосподарського виробництва. Однак подібний підхід не дозволяє реалізувати принцип системності, не розкриває шляхів щодо диверсифікації зусиль суб'єктів агробізнесу, а відтак, в контексті перспективного розвитку не може бути визнаним доцільним. Концептуальне розуміння проблем аграрного сектору слід шукати, насамперед, у площині сільськогосподарського виробництва і відповідних виробничих відносин.

4. В ході аналізу формування і використання стратегічного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектора економіки авторка відмічає значний нереалізований потенціал внутрішнього ринку. На його розширення компетенція підприємств аграрної сфери безпосередньо впливає недостатньо, однак суттєво впливає на їх економічний стан. Логічно було б здійснити аналіз сучасної економічної політики держави з виходом на практичні пропозиції щодо покращення ситуації. Зокрема, існуюча практика переважної підтримки державних підприємств підриває механізми приватного інвестування, що підтверджує потребу цілісного підходу до фінансового забезпечення потреб сільськогосподарських виробництв в частині оптимізації співвідношення усіх можливих джерел. Цьому б сприяло також звернення до кращих зарубіжних практик, які в роботі фактично не досліджувалися.

5. Мають місце ряд висновків дисертанта, які потребують додаткової аргументації. Особливо це стосується тих положень, які відображають зв'язки між окремими явищами, показниками тощо. Так, детермінуючи інвестиційний клімат в аграрній сфері чинником природно-кліматичних умов (с. 108-112), разом з тим в роботі не запропоновано механізму досягнення балансу між економічною та екологічною складовими в діяльності суб'єктів агробізнесу в контексті реалізації інноваційного розвитку, який дисертантка пов'язує зі сталим та інклюзивним розвитком.

Це стосується і зв'язку між результатами інноваційно-інвестиційної діяльності та рівнем капіталізації товаровиробників, рівень якої суттєво пов'язаний із їх конкурентоспроможністю, а з позиції країни в цілому знижує можливості залучення інвестицій в аграрний сектор, гальмуючи його розвиток. Додаткової аргументації потребує і алгоритм обґрунтування портфелю агроінноваційних проєктів (п. 5.3.) з позиції його конкретизації на прикладі конкретних проєктів.

6. Не вільна дисертаційна робота від певної описовості та схематизму викладення матеріалу. Особливо це стосується деяких підрозділів у розділах, які за логікою мають бути прагматичного спрямування. Наприклад, торкаючись у п. 4.1. стратегічного потенціалу, авторка занадто багато уваги приділяє огляду визначень поняття потенціал (с. 206-210), хоча назва даного підпункту орієнтує на конкретний аналіз стратегічного потенціалу в умовах України. Це стосується також п. 5.1., який, на наш погляд, перевантажений загальними поняттями фінансового забезпечення та позицією окремих науковців щодо нього (с. 273-277). Такий підхід не завжди супроводжується чіткою авторською позицією, а головне - розмиває увагу стосовно ключових положень, задекларованих назвою розділу чи підрозділу.

Однак, висловлені зауваження є додатковим свідченням складності і багатоаспектності проблем, піднятих в дисертаційній роботі, і суттєво не змінюють її загальну позитивну оцінку.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам

